

*До спеціалізованої вченої ради
Д 41.136.01 у Міжнародному гуманітарному
університеті за адресою:
65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 33*

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Сергєєвої Діани Борисівни на дисертацію Пахлеванадзе Альборза «Реалізація засади розумності строків на досудовому розслідуванні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дисертації Пахлеванадзе Альборза обумовлена необхідністю забезпечення дотримання засади розумності строків у кримінальних провадженнях, а також наявністю низки проблемних питань, які традиційно виникають у практичній діяльності правоохоронних та судових органів, а також у правозахисників та викликають значні складнощі у їх вирішенні. Перш за все, до таких слід віднести проблемні питання реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні, оскільки їх недотримання тягне за собою суттєві обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина в державі, гарантовані Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами, в тому числі й міжнародними, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Введення до Кримінального процесуального кодексу України 2012 року положення про розумні строки слід розглядати як крок до наближення вітчизняного кримінального судочинства до європейських стандартів.

Розумність строків є необхідним організаційним елементом, що забезпечує оперативність та ефективність розслідування злочинів, але, як

показує практика, засада дотримання розумних строків зазнає суттєвих порушень саме під час досудового розслідування, оскільки часові межі кримінального провадження не дозволяють всім учасникам реалізувати свої повноваження, а органам, які безпосередньо провадять кримінальне провадження – вирішити покладені на них завдання.

Дисертаційна робота Альборза Пахлеванде є першим комплексним дослідженням реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні, що зумовлено потребами кримінального процесу, практики досудового розслідування і судового провадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Результати дисертаційного дослідження А. Пахлеванде є науково обґрунтованими, їх достовірність підтверджується правильно обраною методологічною базою, в основі якої загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, та досить репрезентативною емпіричною базою, яку становлять дані офіційної статистики Генеральної прокуратури України, узагальнення практики Верховного Суду та Конституційного Суду України, результати вибіркового аналізу матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень (біля 100 рішень слідчих суддів), практика Європейського суду з прав людини (41 рішення), анкетування 205-ти слідчих, процесуальних керівників, прокурорів, слідчих суддів, працівників оперативних підрозділів, адвокатів.

Структура роботи забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження. Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно. Об'єкт дослідження визначений як правовідносини, які виникають у зв'язку із реалізацією засади розумності строків кримінального провадження. Предметом дослідження є реалізація засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

Вказані об'єкт і предмет дослідження окреслюють проблемні питання реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

Перелік обраних для дослідження питань, змістовне описання в авторефераті та дисертації викладеного матеріалу дає в цілому можливість встановити сутність і значення вивчених проблем та вказує на зв'язок даного дослідження із відповідними програмами, планами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. Тема дисертації затверджена вченою радою Міжнародного гуманітарного університету 23 грудня 2014 р. (протокол № 3) та відповідає комплексній темі Міжнародного гуманітарного університету «Україна і світ у контексті становлення і розвитку соціогуманітарної сфери» на 2010-2016 рр. і кафедральній темі «Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики». Дисертантом вдало й коректно сформульовано мету дослідження, яка полягає у розробленні та вдосконаленні теоретичних, правових та праксеологічних засад реалізації принципу розумності строків на досудовому розслідуванні.

Використані автором методи дослідження дали можливість сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною. Прикладний характер дослідження дозволив автору сформулювати пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

Наукова новизна полягає в тому, що дисертація є першим в Україні здійсненим в умовах дії чинного кримінального процесуального законодавства, монографічним дослідженням проблеми реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

У результаті дослідження зазначеної теми сформульовано низку наукових результатів, що є важливими у теоретичному та практичному аспекті щодо розумності строків на досудовому розслідуванні.

Автором сформульовано нові наукові положення, висновки і пропозиції, що мають важливе теоретичне та практичне значення. Заслужують на увагу, зокрема, наступні положення наукової новизни дисертації: автором вперше запропоновано у визначенні поняття процесуальних строків використовувати категорії «періоди у часі», замість «проміжки часу», «граничний термін», замість «граничний строк», сформульовано відповідні редакції ст.ст. 113 і 115 КПК; надано характеристику досудового розслідування на засадах розумності його строків; компетенції учасників кримінального провадження, уповноважених на здійснення контрольно-наглядової функції, а також розумність строків заходів забезпечення кримінального провадження та слідчих (розшукових) дій; у новій концепції строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК, запропоновано визнати: етап повідомлення особі про підозру одночасно як «попередній кінцевий» термін, оскільки за ним залишено чіткі темпоральні характеристики розслідування неочевидних кримінальних правопорушень, та як «проміжний початковий» щодо розслідування кримінальних правопорушень, по яким повідомлено особі про підозру; по-друге, найважливішими строки від «проміжного початкового» до «кінцевих» термінів; по-третє, принцип розумності строків таким, що прагне до «*aurea mediocritas*»;

сформульовано та пропонується до закріплення у ст. 3 КПК «Визначення основних термінів Кодексу» авторське тлумачення таких положень, передбачених ч. 4 ст. 294 КПК, як «складність провадження», «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження».

Набули подальшого розвитку наукові позиції стосовно визначення знання про ступінь наукової розробленості проблеми реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні і теоретичне підґрунтя її вирішення, яким визнано системний підхід і теоретико-правове вчення про строки; розуміння функціонального призначення кримінально-процесуальних строків у досудовому розслідуванні, передусім, у контексті розумності строків, як золоті середини між категоріями «швидкість» та «якість» розслідування;

характеристика сучасного стану міжнародно-правової регламентації розумності строків кримінального провадження та його конституційного закріплення у вітчизняному Основному законі; сучасні підходи до визначення розумності строків заходів забезпечення кримінального провадження, їх класифікація у частині застосування такого класифікаційного критерію, як наявність темпоральних характеристик процедури вирішення питання про застосування.

У першому розділі дисертації «Теоретичні аспекти реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні» автор розкриває теоретичні аспекти реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

У підрозділі 1.1. «Наукова розробленість проблеми реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні та теоретичне підґрунтя її вирішення» застосувавши системний підхід автор визначив, що міжгалузевий характер принципу розумності строків обумовлює необхідність застосування під час його обґрунтування, передусім, здобутків теоретиків права, оскільки теоретичне осмислення вчення про строки, вивчення проблеми формально-визначених й оціночних понять створює доктринальну основу для вдосконалення нормотворчої й правозастосовної діяльності. До таких здобутків автором віднесено: констатацію двох способів обчислення часу (хронологічного та хронометричного); розуміння строку як юридичного факту, який використовується лише в сукупності з іншими елементами фактичного складу і не має самостійного значення; констатацію, що «розумний строк» – це оціночне поняття, яке ґрунтується на соціальному розумінні часу, є найбільш абстрактним і має потребу в тлумаченні з урахуванням конкретних обставин справи.

У підрозділі 1.2. «Поняття, функціональне призначення та класифікація кримінально-процесуальних строків» автором визначено поняття «строк», й зазначено про те, що процесуальні строки мають значення тільки як строки кримінального провадження, процесуальних рішень чи процесуальних дій його учасників.

Акцентовано увагу на тій особливості, що семантично в українській мові для позначення тривалості і моменту часу існують два поняття – «строк» (певний період у часі) і «термін» (момент у часі, із настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення). Автор вважає, що цю перевагу необхідно використовувати у конструюванні юридичних норм.

Визначено підстави, за якими класифікуються кримінально-процесуальні строки: адресатом; способом визначення; способом обчислення; критерієм визначеності; стадіями процесу; функціональним призначенням.

У Розділі 2 «Правова регламентація реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні» автор надав розширену характеристику правової регламентації реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

У підрозділі 2.1. «Міжнародно-правові та конституційні основи розумності строків досудового розслідування» визначено, що міжнародно-правові документи, ратифіковані Україною, активно застосовують формулу «розумності строку».

Підкреслено, що Конституція України лише у ст. 29 непрямо гарантує дотримання часових меж при здійсненні кримінального провадження, проголошуючи, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом, а також на рівні основних засад судочинства у ст. 129 визначила принцип розумних строків розгляду справи судом, який відноситься до всієї системи права і до кожної галузі.

У підрозділі 2.2. «Особливості вітчизняної кримінально-процесуальної регламентації розумності строків досудового розслідування» заслуговує на увагу думка автора про те, що відсутність конкретизації терміну «розумність» строків судочинства на міжнародно-правовому та конституційному рівнях регулювання компенсовано прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – ЄСПЛ), відповідно до якого Конвенція про захист прав людини й

основоположних свобод та практика зазначеної міжнародної судової інстанції визнані джерелами національного права.

На думку автора, юридичний інструментарій визначення розумності строків кримінального провадження, передбачений ст. 28 КПК, не в повній мірі віддзеркалює зазначені принципи, сформульовані в рішеннях ЄСПЛ.

Розділ 3 «Праксеологічні аспекти реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні» охарактеризовано праксеологічні аспекти реалізації засади розумності строків на досудовому розслідуванні.

У підрозділі 3.1.1. «Загальна сутнісно-темпоральна характеристика досудового розслідування на засадах розумності його строків» автор підтримав точку зору тих вчених, які етап внесення відомостей про кримінальне правопорушення до єдиного реєстру досудових розслідувань пропонують визнати окремою стадією кримінального провадження під назвою «дослідче провадження» (Ю. П. Аленін, А. М. Погорецький, К. А. Садчікова) та надав йому розширену характеристику.

Також, автор запропонував доповнити ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» такою підставою для проведення ОРД як «перевірка заяв чи повідомлень про злочини шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, що не потребують дозволу прокурора чи слідчого судді».

У пункті 3.1.2 «Строкові характеристики основних процесуальних рішень досудового розслідування» визначено їх види, межі й особливе значення забезпечення розумних строків повідомлення про підозру і рішення про закінчення досудового розслідування.

Зазначено, що у зв'язку із внесенням змін до КПК від 3 жовтня 2017 року автор пропонує етап повідомлення особі про підозру визнати одночасно як «попередній кінцевий» термін, та як «проміжний початковий» щодо розслідування кримінальних правопорушень, по яким повідомлено особі про підозру. Визначено, що найважливішими є строки від «проміжного початкового» до «кінцевих» термінів, а принцип розумності необхідно визначати, спираючись на формулу «*aurea mediocritas*» (лат. – «золота

середина»), що ототожнюється з необхідним способом дій, відсутністю крайнощів.

У пункті 3.1.3 «Темпоральні компетенції учасників кримінального провадження, уповноважених на здійснення контрольно-наглядової функції» зазначено, що повноваження з корегування за вказаними підставами та встановлення конкретних процесуальних строків у визначених законом межах на стадії досудового розслідування відповідно до ст.ст. 36, 114, 303, 306, 308, 309, 312 КПК мають прокурор та слідчий суддя. Наголошено, що функція судового контролю значно підсилилася за рахунок надання слідчому судді повноважень продовжувати строки досудового розслідування у кримінальних провадженнях як у злочинах, по яких не повідомлено особі про підозру, так і категорії тих, у яких повідомлено про підозру (ч. 1 та пп. 2 і 3 ч. 3 ст. 294 КПК).

У підрозділі 3.2. «Розумність строків заходів забезпечення кримінального провадження» автор відмітив, що визначення розумності строків повинно базуватися на таких сучасних підходах: дотримання під час їх застосування міжнародних стандартів відповідності і достатності підстав, наявності розумної підозри, покладання тягаря доказування на сторону обвинувачення, судового контролю, неможливості «автоматичного» продовження та альтернативності застосування; їх класифікації з використанням критеріїв: а) визначеності строку дії, можливості його продовження; б) наявності темпоральних характеристик процедури вирішення питання про їх застосування як гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників процесу; неухильного дотримання правових гарантій, закріплених у пп. 1 і 5 ч. 5 ст. 110 КПК, та ч. 1 ст. 203.

У підрозділі 3.3 «Особливості забезпечення розумності строків проведення слідчих (розшукових) дій» автор зазначає, що забезпечення розумності строків проведення слідчих (розшукових) дій повинно передбачати сучасні підходи:

Автор диференціює СРД за такими характеристиками: 1) за визначеністю строку дії: 1.1) ті, що тривають протягом визначеного періоду

часу; 1.2) строк дії яких додатково не визначено та які здійснюються на загальних підставах; 2) за наявністю темпоральних характеристик процедури вирішення питання про їх застосування як гарантій дотримання прав і законних інтересів учасників процесу; й акцентує увагу на тому, що регулювання строкових характеристик НСРД у чинному КПК має ряд суттєвих особливостей.

У підрозділі 3.4 «Розумність строків зупинення, відновлення, продовження та закінчення досудового розслідування» автором проаналізовано розумність строків зупинення, відновлення, продовження та закінчення досудового розслідування й обставини, що впливають на реалізацію досліджуваного принципу на зазначених його етапах.

У підрозділі систематизовано напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства на етапі закінчення досудового розслідування, визначені в останніх публікаціях Ю. П. Аленіним, І. П. Зіньковським, Н. С. Карповим, Т. В. Корчевою, О. О. Торбасом та ін.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні результати дисертації відображено у 12-ти наукових працях, із них 5 статей у наукових фахових виданнях, одна публікація у виданні іноземної держави та 6 тез доповідей на конференціях.

Практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що дисертація має теоретико-прикладний характер, а її висновки і пропозиції становлять науковий та практичний інтерес і можуть бути використані у:

правотворчості – для внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

практичній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду (акт впровадження прокуратури Одеської області від 20.04.2018);

науково-дослідній діяльності та навчальному процесі – для подальшої розробки актуальних проблем досудового розслідування та під час проведення

занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Прокурорський нагляд», «Основи оперативно-розшукової діяльності» (акт Міжнародного гуманітарного університету від 18.04.2018).

Водночас, не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи в цілому, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту, зокрема:

1. У відповідній рубриці наукової новизни автор зазначає, що ним вперше сформульовано та пропонується до закріплення у ст. 3 КПК «Визначення основних термінів Кодексу» авторське тлумачення таких положень, передбачених ч. 4 ст. 294 КПК, як «складність провадження», «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження» (стор. 4 автореф.)

Відповідно до встановлених вимог до дисертацій, науковою новизною, що декларується у рубриці “вперше”, вважаються результати дослідження, що запропоновані вперше в науці, а не автором. Виходячи з цього, на думку офіційного опонента, під час захисту необхідно уточнити, чи дійсно вперше в кримінальному процесі сформульовані поняття «складність провадження», «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження» чи тільки вперше запропоновано закріпити ці поняття у ст. 3 КПК України.

2. У іншій рубриці наукової новизни автором вказано, що набули подальшого розвитку “знання...”, “розуміння...” і т.д. (стор. 5 автореф.) На думку офіційного опонента, впровадження результатів дисертаційного дослідження в наукову, практичну діяльність та навчальний процес лише сприяє (або може сприяти) отриманню відповідних знань (чи їх поглибленню), а також формуванню певного розуміння проблемних питань науки і практики.

3. На с. 95 дисертації автор пропонує викласти ч. 3 ст. 110 КПК у такій редакції: «Рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови чи клопотання, що складаються у випадках, передбачених цим Кодексом», й аргументує це тим, що клопотання на проведення СРД і НСРД також є процесуальним

рішенням слідчого або прокурора.

Але далі автор зауважує: «Хоча у цих випадках рішення слідчого чи прокурора, формалізовані у клопотаннях, не мають осаточного характеру та потребують підсумкового рішення слідчого судді, формалізованого у відповідній ухвалі, все ж таки, і вони є процесуальними рішеннями».

На погляд офіційного опонента, позиція автора щодо віднесення клопотання слідчого, прокурора до процесуальних рішень потребує більш глибокої аргументації. Перш за все, доцільно звернутися до робіт вчених-процесуалістів, що досліджували ті чи інші аспекти сутності кримінального процесуального рішення як об'єкта обґрунтування у конкретному кримінальному провадженні, види кримінально-процесуальних рішень, поняття та природу обґрунтування процесуальних рішень, процес та етапи (стадії) його обґрунтування тощо. Це відомі роботи С. С. Алексеєва, І. В. Басистої, Н. В. Глинської, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, П. А. Лупинської, М. А. Погорецького, С. М. Смокова, Ю. А. Тихомирова та інших вчених, виокремити сутнісні ознаки процесуальних рішень у кримінальному процесі, й вже на підставі аналізу відповідності клопотань слідчого, прокурора цим ознакам робити висновок про можливість їх віднесення до категорії процесуальних рішень.

4. На стор. 150 дисертації автор зазначає, що: «В умовах дії чинної редакції ст. 219 КПК, що регулює строки досудового розслідування та в провадженнях про тяжкі й особливо тяжкі злочини надає можливість їх здійснювати аж до 30-ти місяців, вбачається застарілою редакція ч. 4 ст. 249 КПК України». На погляд офіційного опонента, такий висновок щодо редакції ч. 4 ст. 249 КПК України не є достатньо аргументованим та потребує роз'яснення під час публічного захисту.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, написана науковим стилем. Основні положення

дисертації ідентично викладені в авторефераті. Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і є вагомим внеском дисертанта у розвиток науки кримінального процесу, а також цінним порадином для правників у сфері кримінального процесу.

Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим МОН України вимогам. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, чітко, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття.

Викладене вище дає підстави для остаточного висновку про те, що дисертація Пахлеванде Альборза «Реалізація засади розумності строків на досудовому розслідуванні» є самостійно підготовленою завершеною науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані, достовірні результати. Дана робота відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченим п. п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (із відповідними змінами), а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність за результатами прилюдного захисту.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
старший науковий співробітник**

Д. Б. Сергєєва

